

JAN SEDLÁČEK

MAX WEBER – NÁŠ SOUČASNÍK

(K vydání slovenského překladu *Politiky jako povolání*)

Jedním z důkazů stálé platnosti názoru R. Arona, že Max Weber je náš současník,¹⁾ je Weberova přednáška *Politika jako povolání*, která se uskutečnila v rámci přednáškového cyklu nazvaného *Duševní práce jako povolání*, uspořádaného na přelomu let 1918–1919 pro mnichovské studenty. Tuto přednášku Weber posléze zredigoval a vyšla tiskem v říjnu 1919.²⁾ Byť jde o text poměrně velmi stručný, odráží se v něm velice přesně a výstižně jak Weberovy politické postoje a názory, které zaujímal bez větších změn po celý svůj život, tak i hlavní témata jeho úvah z oblasti sociologie politiky.

S touto přednáškou se bylo možné seznámit v češtině již od roku 1929, kdy vyšla jako brožura.³⁾ Odhlédneme-li od některých Weberových textů, přeložených do češtiny a vydaných ve formě skript, je to stále zatím jediná práce Maxe Webera, která v knižní podobě v českém jazyce vyšla. Zároveň v tom můžeme spatřovat smutné svědectví toho, jak malá pozornost byla u nás doslova tradičně (i když v různých dobách z různých důvodů) věnována vydávání klasiků světové sociologické literatury.

Poněkud lepší stav byl po této stránce v posledních letech na Slovensku. Pokud jde o dílo M. Webera, vyšel zde roku 1983 velmi reprezentativní výbor z jeho prací, nazvaný *K metodologii sociálních věd*.⁴⁾ Na záslužnost tohoto edičního činu jsem kromě jiného poukázal ve své stati *Max Weber – klasik buržoazní sociologie*.⁵⁾ Současné slovenské vydání *Politiky jako povolání*⁶⁾ lze chápat jako významný a v jistém smyslu i nezbytný doplněk zmíněného výboru, neboť ten

¹⁾ R. Aron, *Les étapes de la pensée sociologique*, Paris 1967, s. 564.

²⁾ M. Weber, *Politik als Beruf*. Geistige Arbeit als Beruf. Vier Vorträge vor dem Freistudentischen Bund, Zweiter Vortrag, 1919.

³⁾ M. Weber, *Politika jako povolání*, Praha 1929, překlad a předmluva J. Mertl.

⁴⁾ M. Weber, *K metodologii sociálních věd*, Bratislava 1983.

⁵⁾ J. Sedláček, *Max Weber – klasik buržoazní sociologie*, Sociologický časopis č. 3, 1986, s. 220–239.

⁶⁾ M. Weber, *Politika ako povolanie*, Bratislava 1990, překlad a úvod L. Kiczko.

obsahuje i první přednášku Weberova uvedeného cyklu, nazvanou Věda jako povolání.⁷⁾ Proč nemohla Politika jako povolání být už součástí výboru z roku 1983, není třeba nikomu, kdo ji zná nebo si ji nyní přečte, vysvětlovat.

WEBER A POLITIKA

Weberův zájem o politiku byl hluboký a celoživotní. Rodina, ve které vyrůstal, tento zájem vyvolávala a inspirovala již od Weberových chlapeckých let. Weberův otec, zámožný právník s nacionálněliberálními názory a postoji, se politice velmi aktivně věnoval jako poslanec berlínského, pruského i říšského sněmu. Rodina byla místem častých setkání a diskusí, jichž se zúčastňovali tak vynikající představitelé německého vědeckého a politického života, jako byli W. Dilthey, T. Mommsen, J. Schmidt, H. Sybel, H. Treitschke, F. Knapp aj. Tato atmosféra byla příznivá brzkému probuzení Weberových vědeckých i politických zájmů. Podrobné svědectví o Weberově politickém vývoji a o jeho politických postojích podává řada publikací.⁸⁾

Weberovy politické zájmy lze rozdělit do tří skupin: 1. zaujímání stanoviska k aktuálním otázkám německého i zahraničního politického života, 2. vlastní politická aktivita v rámci různých spolků a hnutí, 3. teoretická analýza politiky jako významné složky společenského života. Ideověpolitickou pozici, z níž Weber všechny tyto tři okruhy své aktivity rozvíjel, můžeme souhrnně označit jako nacionálněliberální.

Liberalismus patřil v době Weberova života vedle konzervatismu a socialismu k hlavním proudům sociálního myšlení a k hlavním ideovým východiskům politických postojů. Mezi těmito třemi proudy probíhala neustálá polemika a tvořily ideové pozadí nejvýznamnějších politických hnutí a stran tehdejší doby. Weberova liberální orientace proto pochopitelně znamenala jeho kritický vztah jak ke konzervatismu, tak k socialismu.

Mezi Weberovým liberalismem a nacionalismem existovala jednota. Projevovala se v tom, že Weber pozitivně hodnotil vývoj kapitalismu v Německu, neboť byl přesvědčen, že bez kapitalistické ekonomiky si nebudou Němci schopni uchovat svou kulturní specifičnost, udržet pevné místo mezi světovými velmocemi,

⁷⁾ M. Weber, *K metodologii sociálních věd*, c. d., s. 222-254.

⁸⁾ Viz zejména: R. Bendix, *Max Weber. An Intellectual Portrait*, New York 1962 (polský překlad: R. Bendix, *Max Weber. Portet uczzonego*, Warszawa 1975), E. Baumgarten, *Max Weber. Werk und Person*, Tübingen 1964, Marianne Weber, *Max Weber. Ein Lebensbild*, Tübingen 1926 (anglický překlad: Marianne Weber, *Max Weber. A Biography*, New York, London, Sydney, Toronto 1975), W. J. Mommsen, *Max Weber und die deutsche Politik 1890-1920*, Tübingen 1959, S. Kozyr-Kowalski, *Max Weber a Karol Marks*, Warszawa 1967, M. Orzechowski, *Polityka, wladza, panowanie w teorii Maxa Webera*, Warszawa 1984, R. Aron, c. d.

ani obstát v konkurenčním boji mezi národy, který ve světě neustále probíhá. Systém kapitalistické ekonomiky vytváří podle něho nejlepší podmínky realizace a zajištění takových základních liberálních hodnot, jako je individualismus, svoboda hlásání různých názorů, svoboda sdružování i politické činnosti a rovnost před zákonem.

Weber po celý život těžce nesl zaostávání Německa v ekonomickém rozvoji a rovněž slabost německé buržoazie. Ačkoli byl schopen vytvořit a skutečně také vytvářel program opatření, který by zajistil německé buržoazii politickou hegemonii, nenacházel reálnou sílu, která by byla s to jej uskutečnit. Z toho plynul jeho pocit určité bezmocnosti a osamění, který je zřejmý z celého jeho díla a který byl ještě prohlouben vznikem první světové války.

Weberovy protikonzervativní názory se projevovaly zejména v kritice politickospolečenských procesů bismarckovského a vilémovského Německa. Weber byl přesvědčen, že politický program německé buržoazie nemůže realizovat pruský stát ovládaný junkery. Aby byly odstraněny základní překážky modernizace německého politického života, navrhoval omezení moci monarchie, posílení pravomoci parlamentu, omezení vlivu byrokracie na vnitřní i zahraniční politiku, zrušení hegemonie Pruska v německé říši a demokratizaci celého společenského života. Této podoby nabytí Weberův politický program během první světové války.

Po celý svůj život byl Weber kritikem socialismu. Byl přesvědčen, že proces oddělování společnosti od věcných prostředků organizace je univerzální a netýká se jen dělníků, ale i úředníků, vojáků a vědců. Socialismus není s to podle Webera zastavit proces odlidštění typický pro kapitalismus. Zdrojem třídního boje není hlavně rozdílný vztah různých skupin společnosti k výrobním prostředkům, nýbrž spíše některé subjektivní vlastnosti buržoazie, jako je slepá honba za ziskem, nedostatek pocitu odpovědnosti za sociální a ekonomické důsledky hospodářské činnosti a absence jakýchkoli morálních zábran. Tyto subjektivní vlastnosti jsou však odstranitelné, aniž by bylo nutné rozvrátit společnost revolučním výbuchem.

Weber byl kritikem všech politických pokusů o realizaci socialistických ideálů, a to jak v Německu, tak v Rusku. Byl přesvědčen, že německá dělnická třída nedozrála k tomu, aby mohla převzít moc a v prohlubující se byrokratizaci sociálně demokratické strany viděl jeden ze zdrojů zániku revolučních tendencí, které jí byly svého času vlastní.

Po únorové revoluci 1917 v Rusku napsal, že v této zemi nemůže být řeč o skutečné demokracii. Velmi ostře odsoudil Říjnovou revoluci. Nazývá ji experimentem, který nepřezije tři měsíce a v sovětech dělníků a vojáků viděl pouze vojenskou diktaturu, nikoli však generálů, ale kaprálů. Za podstatné považoval, že bez účasti a spolupráce buržoazie není trvalá přeměna dosavadních poměrů v Rusku možná.

Obdobný byl Weberův postoj k poválečným revolučním událostem inspirovaným Říjnovou revolucí v Německu. Nazývá je krvavým karnevalem, který si nezaslouží čestné jméno revoluce. Je ovšem pozoruhodné, že se jako liberál na přání sociálních demokratů podílel na pracích dělnické a rolnické rady v Heidelbergu a po porážce ozbrojeného povstání neváhal hájit před vojenským soudem jeho vůdce O. Neuratha a E. Tollera. Odsuzoval tzv. bílý teror a snažil se zabránit jeho nejdrastičtějším výstřelkům. Bylo to motivováno mj. i tím, že nepochyboval o poctivých úmyslech takových dělnických vůdců, jako byl např. W. Liebknecht.

Weber se snažil realizovat své liberálněnacionalistické plány na obnovu a nápravu německé společnosti členstvím v některých tehdy významných hnutích, spolcích a stranách i jejich ovlivňováním. Roku 1888 vstoupil do Spolku pro sociální politiku, který existoval od roku 1873 a jehož zakladateli byli němečtí ekonomové A. Wagner, G. Schmoller, L. Brentano a J. Knapp. Uznávali oprávněnost některých prvků socialistické kritiky kapitalistické společnosti. Domnívali se, že ekonomiku nelze ponechat volné hře sil, protože takovýto postoj vede k ničím neomezené bezohledné honbě za ziskem. Proto je povinností státu zasáhnout, jestliže konflikt mezi prací a kapitálem ohrožuje morální, kulturní a politické zájmy národa. Pro tyto názory a proto, že většina ze zakladatelů uvedeného spolku působila v oficiálních univerzitních strukturách, byli F. Mehringem ironicky nazváni katedrovými socialisty.

M. Weber se podílel rovněž na reformátorské činnosti některých protestantských kruhů a snažil se ji ideologicky ovlivnit. Aktivně se zúčastnil dvou evangelickosociálních kongresů, a to v roce 1890 a 1894. Ve sporu, který v tomto hnutí vznikl, se postavil na stranu liberální levice v opozici ke konzervativní pravici. Považoval však program příznávající křesťanské etice a vzorům patriarchálního typu příliš velkou roli při zlepšování vztahů mezi dělníky a zaměstnavateli za utopický. Úspěch reformního díla závisí podle něho hlavně na místu, jaké si vybojuje Německo na světovém ekonomickém trhu a na tom, zda si Německo udrží velmocenské postavení.

Ačkoli byl Weber rovněž členem Nacionálněsociálního spolku, založeného v roce 1896, stavěl se skepticky k jeho možnosti výrazněji působit na proletariát, který byl v té době pod silným vlivem sociální demokracie. Weber byl přesvědčen o potřebě vytvořit významnou politickou stranu, která by reprezentovala zájmy buržoazie, vyslovovala se jednoznačně pro rozvoj kapitalistických vztahů a bojovala s feudální reakcí. Boj s feudálními silami považoval Weber za rozhodující pro další osudy Německa. Skutečným kritériem pokrokovosti každého sociálněpolitického hnutí je mu poměr k buržoazii. Každé hnutí, které bojuje proti této třídě, se totiž stává spojencem konzervativních sil. Svým bojem proti buržoazii napomáhá podle Weberova mínění reakci i sociální demokracie.

Roku 1918 byl Weber konzultantem německé komise, která se účastnila mí-

rových jednání ve Versailles. V téže roce se rovněž podílel na pracích komise, jejímž úkolem bylo připravit návrh ústavy výmarské republiky. Na sklonku svého života, v prosinci 1919, se Weber stal spoluzakladatelem liberální Německé demokratické strany.

Z našeho stručného přehledu Weberovy praktické politické aktivity vyplývá jeho trvalý zájem o politické dění, který však nikdy nebyl korunován jakýmkoli důležitým postavením ve strukturách německého politického života. Přitom je známo, že Weber možnost podílet se na osudech Německa i ve významnější politické funkci nikdy nevykloučoval a dá se podle svědectví jeho životopisců soudit, že měl okamžiky, kdy se dokonce cítil být k něčemu takovému svými předpoklady povolán.

Proč se tato možnost nikdy nerealizovala, na to se pokusil odpovědět mj. R. Bendix⁹⁾ svým názorem, že v celém Weberově životě i díle se objevuje svérázný rozpor, charakteristický i pro Weberovu politickou činnost. Weber podle Bendixe ve svých politických spisech vyjadřoval své názory směle a jednoznačně. Jeho eseje obsahují velmi realistické hodnocení role politika ve společnosti. Když však měl jednat, byl mnohem méně rozhodný. Např. v roce 1918 existovala možnost, aby kandidoval na poslance říšského sněmu. Weber však tento návrh odmítl. O rok později jeho žena vyjádřila názor, že ho národ bude ještě potřebovat. Weber s tím souhlasil a prohlásil, že život před ním ještě zcela neodhalil jeho poslání. Tato odpověď může podle Bendixe znamenat pouze to, že by Weber souhlasil s tím věnovat se politické činnosti, kdyby ovšem mohl splnit roli velkého vůdce a státníka. Bendix to komentuje tak, že Weber ve své vědecké činnosti postupoval s rázností a energií politika, a ve své politické činnosti akceptoval etické principy a postoj vhodný spíše pro vědce. Skutečnost, že se Weber narodil jako státník, ale že jeho aktivita byla vždy paralyzována rozumem, nazývá W. J. Mommsen osobní tragédií tohoto vynikajícího myslitele.¹⁰⁾

Na překážku Weberově výrazné účasti v politickém životě byla podle Bendixe ještě jedna skutečnost. Soužití s ostatními lidmi Weberovi ztěžovaly vysoké morální a intelektuální nároky, které mu byly vlastní. Ačkoli je kladl výlučně sám na sebe, byly nevysloveným obviněním všech, kdož jim nemohli dostát. Ve Weberově životě nacházíme podle Bendixe mnoho faktorů, jež potvrzují tezi, že jeho humánnost se projevovala především v jeho osobních kontaktech s lidmi. Naproti tomu ve své profesionální a společenské práci pojímal své zásady tak rigorózně, že mu to znemožnilo činnou účast ve vědeckém i politickém působení, na nichž mu tolik záleželo.¹¹⁾

Těžiště Weberovy aktivity související s politikou spočívá ovšem nesporně

⁹⁾ Viz R. Bendix, c. d. (polský překlad), s. 11-12.

¹⁰⁾ Viz W. J. Mommsen, c. d., s. 35.

¹¹⁾ Viz R. Bendix, c. d., s. 13-14.

a jednoznačně v teoretické analýze politiky jako významné složky společenského života. Pokud by Weber pouze zaujímal stanoviska k aktuálním otázkám politického života své doby a pokud by byl činný pouze jako člen různých politických spolků a stran, popřípadě jako konzultant při důležitých politických jednáních, byl by už dnes asi jako člověk politiky zapomenut. Jeho teoretické dílo orientované na politiku¹²⁾ nám má stále co říci a právě Politika jako povolání to přesvědčivě dokazuje. Hlavní tematické okruhy Politiky jako povolání lze poněkud schematicky rozdělit do pěti skupin. 1. Vymezení, charakteristika a analýza takových klíčových pojmů teorie politiky, jako je politika, stát a panství. 2. Charakteristika politiků z povolání, jejich vznik, vývoj a typy. 3. Vymezení a vývoj politických stran. 4. Charakteristika a analýza osobních předpokladů, které se očekávají od toho, kdo si dráhu politika zvolí. 5. Étos politiky, vztah mezi etikou a politikou, etické paradoxy politiky, vztah tzv. etiky přesvědčení a tzv. etiky odpovědnosti.

POLITIKA, STÁT A PANSTVÍ

Politika je podle Webera mimořádně široký pojem, neboť zahrnuje všechny druhy samostatné řídicí činnosti. V této práci jej však Weber používá v užším významu, a to jako vedení nebo vliv na vedení nějakého politického svazu, hlavně státu. Politický svaz a jeho jednu konkrétní formu, jakou je stát, nevymezuje Weber z hlediska jejich obsahu, nýbrž z hlediska prostředku, který je jim vlastní. Za tento prostředek považuje fyzické násilí. Stát je charakterizován jako politický svaz, který má monopol na legitimní fyzické násilí. Politika je pak úsilí o podíl na moci nebo o ovlivňování dělby moci, ať už mezi státy nebo v rámci jednoho státu mezi skupinami lidí, které stát zahrnuje. Politická otázka je tak každá otázka, v níž jde o směrodatné zájmy na rozdělení moci, na jejím udržení či přesunu. Kdo se zabývá politikou, snaží se získat moc, a to buď jako prostředek ve službách jiných cílů, jež mohou být ideální či egoistické, nebo moc kvůli ní samé, pro požitek z pocitu prestiže, který moc poskytuje.

Stát Weber vymezuje jako vztah panství lidí nad lidmi, přičemž toto panství se opírá o prostředek legitimního násilí. Ovládaní lidé se musí podrobit vynucené autoritě těch, kteří momentálně vládnou.

Weber zde uvádí tři vnitřní důvody ospravedlnění tohoto ovládaní, tj. legitimitu panství, které podrobněji rozpracoval na jiném místě.¹³⁾ Jde a) o autoritu věčně včerejšího mravu, tj. o tradiční panství, b) o autoritu nadpřirozeného osob-

¹²⁾ Weberovy práce o politice byly souhrnně vydány v díle M. Weber, *Gesammelte politische Schriften*, München 1921.

¹³⁾ Viz M. Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen 1956, s. 551–558.

ního daru milosti (charismatu), tj. o charismatické panství, c) o panství plynoucí z legality, tj. z víry v platnost legálního ustanovení a věcné kompetence, zdůvodněné racionálně vytvořenými pravidly, tj. o legální panství. Ve skutečnosti je tato poslušnost navíc podmíněna hrubými motivy strachu a naděje, a kromě toho nejrůznějšími zájmy.

Jde samozřejmě o tzv. čisté typy panství, zkonstruované přesně podle známých weberovských metodologických pravidel vytváření ideálních typů, z čehož plyne, že je v realitě v čisté podobě nacházíme velmi zřídka. Nejsou odrazem společenské a politické skutečnosti, jsou vytvářeny jiným způsobem než běžně známé vědecké pojmy a také jejich poslání je od vědeckých pojmů odlišné. Slouží hlavně tomu, aby realita byla s nimi porovnávána a aby se zjišťování příslušných odchylek mezi nimi a realitou stalo podnětem pro další rozvíjení a prohlubování jejího poznání.

Hlavní pozornost věnuje Weber v této souvislosti charizmatickému panství, a to proto, že z něj nejvýrazněji pramení myšlenka povolání k politické činnosti vůbec a k politickému vůdcovství zvláště.

Vůdcovství se podle Webera vyskytuje ve všech oblastech a historických epochách ve dvou podobách: a) vůdce jako mág a prorok, b) vůdce jako vojevůdce, náčelník bandy a kondotíer. Specifická podoba vůdcovství, ostatně jako většiny společenských jevů, se vyvinula na Západě. Je to a) politické vůdcovství demagoga, který vyrostl na půdě antického městského státu (polis), b) postava parlamentního vůdce strany, který vyrostl na půdě ústavního státu.

Aby ovšem mohl vůdce jakéhokoli typu realizovat své panství, musí disponovat určitými prostředky, mezi něž Weber jako klíčové řadí personální štáb a věcné nástroje správy. Z hlediska vlastnictví správních prostředků rozlišuje Weber dva druhy vůdcovství, a tím i státního zřízení: a) štáb lidí, na jehož poslušnost se musí vladař spolehnout, je sám vlastníkem správních prostředků, b) tento štáb je od správních prostředků oddělen jako proletář v kapitalistickém podniku od výrobních prostředků, tzn., že vladař má správu ve vlastní režii. První typ nazývá Weber stavovsky rozčleněným svazem, do druhého řadí patriarchální a patrimoniální panství, sultánskou despotii a byrokratické státní zřízení.

Největší pozornost věnuje pochopitelně byrokratickému státnímu zřízení, protože je ve své nejiracionálnější podobě nejmodernější a na Západě nejtypičtější formou panství. Soukromí nositelé správních mocí jsou zde vyvlastněni, přičemž celý tento proces probíhá jako úplná obdoba vývoje kapitalistického podniku prostřednictvím vyvlastňování samostatných výrobců.

Na základě těchto úvodních analýz dospívá Weber k definici klíčové kategorie politického života, tj. moderního státu. Je to „institucionální mocenský svaz, který si na určitém území úspěšně monopolizoval legitimní fyzické násilí jako prostředek panství a za tím účelem soustředil v rukou svých vedoucích činitelů

věcné provozní prostředky, když vyvlastnil všechny svéprávné stavovské funkcionáře, kteří jimi kdysi svéprávně disponovali, a na jejich místo, na nejvyšší vrchol dosadil sám sebe“.¹⁴⁾

POLITIKOVÉ Z POVOLÁNÍ

První kategorie politiků z povolání vznikly během politického vyvlastňování. Jsou to lidé, kteří sami nechtěli být vládci jako charizmatičtí vůdci, ale vstoupili do služeb politických vládců. Z realizace politiky vládců si vytvořili a) zdroj materiálního životního zabezpečení, b) duchovní obsah svého života. Tento druh politiků nacházíme podle Webera pouze na Západě.

Vedle této kategorie rozlišuje Weber tzv. příležitostné politiky neboli politiky na vedlejší úvazek. Jsou to všichni ti, kdož se zúčastňují voleb nebo kdož obdobně projevují navenek svou vůli. Dále důvěrníci a předsedové stranickopolitických spolků, kteří tuto činnost vykonávají jen v případech potřeby. Tato činnost materiálně ani duchovně netvoří prvořadou náplň jejich života. V minulosti byly tyto vrstvy hlavně mezi stavů.

Podle Webera existují dva způsoby, jak udělat z politiky své hlavní povolání. Člověk buď žije pro politiku, nebo žije z politiky. Zpravidla se najednou dělá obojí, přinejmenším duchovně, ale většinou i materiálně. Kdo žije pro politiku, pro toho se politika stává ve vnitřním smyslu životní záležitostí. Z politiky jako povolání žije ten, kdo se snaží udělat si z ní trvalý zdroj příjmů.

Chce-li někdo žít pro politiku v podmínkách převládajícího soukromovlastnického zřízení, musí být ekonomicky nezávislý na příjmech, které mu politika může přinést. Musí to být majetný člověk, ekonomicky nezávislý, tj. příjmy ho nesmí nutit k tomu, aby ustavičně osobně dával svou pracovní sílu a úplně nebo částečně své myšlení do služeb získávání příjmů. V tomto smyslu je nejméně závislý rentiér. Ani dělník, ale ani podnikatel není v tomto smyslu nezávislý, neboť je vázán na svůj podnik. Je těžké, aby se nechal zastupovat. Podobně je tomu s lékařem. Jednodušší to má z čistě technických, provozních důvodů advokát.

Řízení státu nebo nějaké strany lidmi, kteří v ekonomickém smyslu žijí výlučně pro politiku a ne z politiky, nevyhnutelně znamená plutokratické seskupování vedoucích politických vrstev. Tím však Weber nevyklučuje opak. Plutokratické řízení totiž neznamená, že by se politicky vládnoucí vrstva nesnažila z politiky i žít, tj. že by se nesnažila využívat své politické panství i ve svých soukromých ekonomických zájmech. Neexistovala žádná vrstva, která by to jistým způsobem

¹⁴⁾ M. Weber, *Politika ako povolanie*, c. d., s. 17.

nedělala. To neznamená, že by nemajetní politici měli na zřeteli výlučně nebo převážně vlastní ekonomické zajištění prostřednictvím politiky a že by jim vůbec, nebo alespoň převážně nešlo o věc samu. Neplutokratickým vůdcům musí ovšem z politického podnikání plynout pravidelné a spolehlivé příjmy.

Příjmy politika z povolání mohou být různého druhu. Buď je příjemcem prebendy, nebo placeným úředníkem, tzn. že buď má příjmy z poplatků a dávek za určité úkony, nebo dostává stálý přiděl naturálií, plat v penězích nebo obojí zároveň. Může mít charakter podnikatele, jako v minulosti kondotiér, nájemce úřadu nebo ten, kdo si úřad koupil, nebo jako americký boss, který své výdaje považuje za kapitálový vklad, a ten mu při využití jeho vlivu přináší zisk. Může dostávat i stálou mzdu jako redaktor nebo tajemník strany, nebo moderní ministr či politický úředník. V této souvislosti Weber poznamenává, že všechny stranické boje se nevedou za věcné cíle, ale jsou to především zápasy o patronát nad úřady. Zamezení účasti na rozdělení úřadů nesou strany tíživěji než odpor proti svým věcným cílům.

Vývoj moderního úřednictva působí proti tendenci činit z úřadů účelový prostředek vlastního zaopatření stoupenců vítězných stran. Tento vývoj směřuje ke specializovaným, dlouhodobou přípravou odborně vzdělaným, vysoce kvalifikovaným duševním pracovníkům, kteří se v zájmu vlastní integrity vyznačují dostatečně vyvinutou stavovskou ctí, bez níž by se nad námi jako osud vznášela hrozba úžasné korupce a nízké bezduchosti, což by ohrožovalo i čistě technický výkon státního aparátu. Veřejní funkcionáři se tak rozdělili do dvou kategorií, které se zřetelně, i když ne výrazně odlišují. Jde o odborné úředníky a o úředníky politické. Ty druhé lze kdykoliv livobolně přeložit, propustit nebo dát k dispozici.

Mezi politiky z povolání, kteří se v minulosti vyvinuli v procesu boje panovníků se stavy, a to ve službách panovníků, rozlišuje Weber pět hlavních vývojových typů. Prvním typem byli kněží. Vyvinuli se v politicky využitelné vrstvy zejména v Přední a Zadní Indii, v buddhistické Číně a Japonsku, v lamaistickém Mongolsku a v křesťanských oblastech ve středověku. Prakticky proto, že ovládali písmo. Druhým typem byli humanisticky vzdělaní literáti. Bylo to v době, kdy se vyučovalo skládání latinských řečí a řeckých veršů s cílem, aby se člověk mohl stát politickým poradcem a hlavně autorem politických memoárů knížete. Jde o období renesance, v Číně měli tento ráz mandaríni. Třetím typem byla dvorní šlechta. V 17. století vystřídala v politické a diplomatické službě humanistické literáty. Jako čtvrtý typ uvádí Weber specificky anglický útvar, a to patriciát, zahrnující drobnou šlechtu a měšťské rentiéry, technicky nazývaný džentry. Tato vrstva si udržovala své postavení ve všech úřadech místní správy, přičemž je vykonávala bezplatně v zájmu své vlastní sociální moci. Zachránila Anglii před byrokratizací, která se stala osudem všech států na kontinentu. Konečně pátým typem jsou právníci s univerzitním vzděláním, vrstva charakteris-

tická pro Západ, hlavně pro evropský kontinent. Měli rozhodující význam pro jeho celkovou politickou strukturu. Pod vlivem římského práva revolucionizovali politickou organizaci a její vývoj směrem k racionálnímu státu. V žádné jiné oblasti na světě nenajdeme podle Webera analogii této vrstvy a tohoto procesu. Bez zmíněného právníckého racionalismu není myslitelný vznik absolutistického státu ani např. Francouzské revoluce. Od těch dob moderní advokát a moderní demokracie patří nerozlučně k sobě.

POLITICKÉ STRANY

Původ politických stran úzce souvisí s periodickými volbami představitelů moci ve všech velkých politických svazech. Politická činnost je zde podle Webera nevyhnutelně podnikem zúčastněných osob. To znamená, že relativně malý počet lidí, kteří jsou v první řadě zainteresovaní na politickém životě, tj. mají zájem o účast na politické moci, si shromažďuje stoupence volným nábořem, prezentuje sebe sama nebo své chráněnce jako volební kandidáty, shromažďuje peněžní prostředky a vydává se na lov hlasů. Bez takového podniku by se volby ve velkých svazech nemohly přiměřeným způsobem vůbec uskutečnit. Prakticky to znamená rozdělení občanů státu, kteří jsou oprávněni volit, na politicky aktivní a politicky pasívní. Nevyhnutelnými prvky života každé strany jsou vůdcovství a stoupenectví jako aktivní faktory volného náboru dalších stoupců.

Weber poté jako vůbec jeden z prvních teoretiků politiky nastiňuje přehled historického vývoje politických stran. Upozorňuje, že např. „strany“ ve středověkých městech byly výlučně stranami osobních stoupců a strany v našem obvyklém chápání byly zpočátku jen stranami stoupců aristokracie, jako např. v Anglii.

Nejmodernější formy stranické organizace jsou podle Webera dětmi demokracie, všeobecného volebního práva, nevyhnutelného masového náboru a masové organizace, vyvíjející se nejvyšší jednoty vedení a nejprísrnější disciplíny. Podnik do svých rukou přebírají politici z povolání mimo parlament, a to buď jako „podnikatelé“, jakými byli americký boss a vlastně i anglický „election agent“, nebo jako úředníci se stálým platem. Formálně tu dochází k rozsáhlé demokratizaci. Směrodatné programy už nesestavuje parlamentní frakce a nominování kandidátů už nemají v rukou místní honorace. Kandidáty vybírají shromáždění organizovaných členů strany, a ta delegují členy na shromáždění vyššího stupně, kterých je podle možností více a která na sebe navazují až po všeobecný sjezd strany.

Ve skutečnosti mají moc v rukou ti, kteří nepřetržitě pracují v tomto podniku,

nebo ti, na kterých finančně či personálně chod podniku závisí. Tento aparát drží v šachu poslance a je schopen jím vnucovat do značné míry svou vůli. To má zvláštní význam pro výběr vedení strany. Vůdcem se stává ten, koho poslouchá aparát, přerůstající přes hlavu i parlamentu. Vytvoření takovýchto mašinérií podle Webera znamená, že nastal čas plebiscitní demokracie.

Stoupenci strany, zejména stranický úředník a podnikatel, čekají od vítězství svého vůdce osobní odměnu i úřady nebo jiné výsady. Očekávají to od něho, a ne od jednotlivých poslanců. Očekávají, že demagogické působení vůdcovské osobnosti v předvolebním boji získá pro stranu hlasy a mandáty, tj. moc, což zase znamená šanci získat očekávanou odměnu. Duchovní zadostiučinění, že se pracuje s plnou důvěrou a osobní oddaností pro člověka, nejen pro abstraktní program strany složený z průměrných drobností, je tím „charismatickým“ prvkem každého vůdcovství, jednou z jeho hnacích sil.

Toto vše probíhalo podle Webera velmi rozdílným způsobem nejprve v buržoazních stranách v USA a později v Německu, zejména v sociálně demokratické straně.

Jaké jsou však podle Weberova názoru důsledky takového vedení stran tzv. plebiscitními vůdci? Toto vedení způsobuje „bezduchost“ jejich stoupenců, jejich duchovní proletarizaci. Aby je vůdce mohl využít jako aparát, musejí slepě poslouchat, musejí se stát mašinérií na americký způsob, kterou nenarušuje ani ješitnost honorací, ani nároky na vlastní názory. Existuje dilema: demokracie s vůdci a s „mašinérií“, nebo demokracie bez vůdců, tj. panství „politiků z povolání“, kteří k tomu nejsou povoláni neboli jimž chybí vnitřní, charismatické kvality, právě díky nimž se člověk stává vůdcem. Potom nastává to, co nespokojené členstvo strany obvykle označuje za panství „kliky“.

OSOBNÍ PŘEDPOKLADY POLITIKŮ

V další části výkladu si Weber klade otázku, jaké vnitřní radosti může dráha politika z povolání poskytovat a jaké osobní předpoklady se od toho, kdo si ji zvolí, očekávají.

Tato dráha především poskytuje pocit moci. Politika z povolání dokáže povznést nad všední záležitosti vědomí, že má vliv na lidi, že se podílí na moci nad nimi, ale hlavně pocit, že drží v rukou nervová vlákna historicky důležitého dění. V souvislosti s tím se vynořuje otázka, jaké kvality mu dávají naději, že se s touto mocí, a tudíž se zodpovědností, kterou moc na něho klade, vyrovná. Tím se podle Webera dostáváme do oblasti etických problémů, neboť sem patří otázka, jaký to musí být člověk, aby směl vlastnoručně zasahovat do soukolí

dějin. Pro politika jsou ve Weberových očích rozhodující především tři kvality: zaujatost (zanícenost), pocit odpovědnosti a prozíravost (odhad).

Zanícenost však musí být věcná, nemůže jít o jakési „sterilní rozhořčení“ či „romantismus intelektuálně zajímavého“, který míří do prázdna. Pouze se zaníceností, jakkoli upřímně procítěnou, nelze nic dokázat, pokud jí chybí jakýkoli věcný pocit odpovědnosti. Nestáčí jen služba „věci“, ale je nutná také odpovědnost za tuto věc.

K tomu politik potřebuje jako rozhodující psychologickou kvalitu prozíravost (odhad), tj. schopnost nechat na sebe působit reality s vnitřním soustředěním a klidem, tedy odstup od věci i od lidí. „Absence odstupu“ je jedním ze smrtelných hříchů každého politika. Problém podle Webera tkví právě v tom, jak se může v jedné a téže duši navzájem snášet vášnivá zanícenost a chladný odhad. Politika se dělá hlavou, a ne jinými částmi těla či duše.

Jenže oddanost politice, nemá-li být frivolní intelektuální hrou, ale pravým lidským jednáním, se může zrodit a žít jen ze zanícenosti. Toto silné krocení duše, kterým se vyznačuje zanícený politik a které ho odlišuje od prostého „sterilně rozhořčeného“ politického diletanta, je možné jen tehdy, naučíme-li se zachovávat si odstup, a to v každém smyslu slova.

Proto musí politik podle Weberova mínění v sobě každý den, každou hodinu překonávat zcela triviálního, příliš lidského nepřítele, prachobyčejnou ješitnost, která je smrtelným nepřítelem každé věcné oddanosti a každého odstupu, v tomto případě odstupu od sebe sama. Ješitnost je velmi rozšířená vlastnost a asi se jí nikdo úplně nezbaví. Ve vědeckých kruzích je to určitý druh choroby z povolání. U vědce je však relativně neškodná. Úplně jinak je tomu podle Webera u politika. Politik pracuje s úsilím o moc jako s nevyhnutelným prostředkem. Proto „mocenský instinkt“ ve skutečnosti patří mezi jeho normální kvality. Prohřešek proti svatému duchu jeho povolání začíná tam, kde se toto úsilí o moc stává nevěcným a je předmětem jen osobního sebeopájení namísto toho, aby vstoupilo do služeb „věci“.

V oblasti politiky tedy podle Webera existují dva druhy smrtelného hřichu, a to absence věcnosti a s ní zpravidla totožná nezodpovědnost. K pokušení dopouštět se jich nejintenzivněji přivádí politika právě ješitnost, tj. potřeba co nejvíce vystoupit do popředí. Protože demagog je nucen kalkulovat s „účinky“, stále mu hrozí nebezpečí, že se stane hercem, že bude brát nalehko odpovědnost za důsledky svého jednání, bude se ptát jen na to, jakým „dojmem“ působí. Absence věcnosti ho svádí k tomu, že usiluje jen o prchavé zdání moci namísto skutečné moci, nezodpovědnost ho zase svádí k tomu, že užívá moc jen kvůli ní samé, bez obsažného cíle. Neboť i když moc je nevyhnutelným prostředkem každé politiky a úsilí o moc jednou z jejích hybných sil, nebo snad právě proto, neexistuje žádná ohavnější deformace politické síly než povýšenecké chvástání se mocí a ješitný sebeobdiv v pocitu moci či jakékoli zbožňování moci jako

takové. Nesvědčí to o uvědomění si tragiky, a do ní je ve skutečnosti zataženo každé jednání, ale zvláště jednání politické.

Ona tragika plyne ze skutečnosti, jež je podle Webera pravdivým a základním faktem celých dějin, že konečný výsledek politického jednání a jeho původní smysl se často, ba téměř zpravidla nacházejí ve zcela neadekvátním a mnohdy až paradoxním vztahu. Má-li mít jednání vnitřní oporu, neměl by tento smysl, tj. služba věci, chybět. Jak má vypadat věc, v jejíchž službách politik usiluje o moc a používá jí, to je podle Webera záležitostí víry. Politik může sloužit národním nebo všelidským, sociálním, etickým či kulturním, světským nebo náboženským cílům, může vyznávat pevnou víru v „pokrok“ v jakémkoli smyslu, nebo může tento druh víry chladně odmítat, může si dělat nárok, že slouží nějaké „ideji“, nebo může zásadně odmítat tyto nároky a sloužit vnějším cílům každodenního života, ale vždy tu musí existovat nějaká víra. Jinak i na ty navenek největší politické úspěchy dolehne klatba nepodařené nicotnosti.

POLITIKA A ETIKA

Jádrem celé Weberovy studie je její závěrečná část, zabývající se vztahem politiky a morálky. Ve Weberově době nešlo samozřejmě o problematiku novou, neboť byla řešena již dříve, např. některými antickými mysliteli (zejména stoiky), Machiavellim, Kantem i jinými autory. U Webera je však tato problematika poprvé zkoumána soustavně, systematicky, specificky a s vědomím její neobyčejné obtížnosti, dané hlubokou vnitřní rozporností obou zmíněných oblastí společenského života.

Weber při jejím řešení vychází z otázky, jaké poslání může plnit politika v celkovém mravním fungování způsobu života, úplně nezávisle na svých cílech, kde je tak řečeno její domovské etické sídlo. V něm se totiž soustřeďují ty konečné názory na svět, mezi nimiž musíme nakonec volit.

Etika může podle Webera zpočátku vystupovat v mravně velmi osudné úloze, a to jak v individuálním, tak ve společenském životě, pokud se jedinci nebo lidské skupiny pokoušejí své mravně pochybné minulé činy dodatečně zdůvodňovat rádobou etickými argumenty, vytvořenými čistě účelově. Etika se má starat o to, co zajímá politika, tj. o budoucnost a odpovědnost před budoucností, nikoli se zabývat otázkami minulé viny, které jsou politicky sterilní, protože jsou neřešitelné.

Podstatné je Weberovo zdůraznění specifičnosti uplatnění etiky v politice. Pro politické jednání totiž neplatí stejná etika jako pro jakékoli jiné jednání. Je tomu tak proto, že pro etické požadavky v politice není lhostejné, že politika pracuje s velmi specifickým prostředkem, tj. s mocí, za kterou stojí násilí.

Absolutní etika nemůže v politice platit, a to proto, že v absolutní etice platí všechno, nebo vůbec nic. Jestliže např. z hlediska nadsvětové univerzální etiky lásky platí, že zlu nesmíme odporovat násilím, potom pro politika naopak platí, že musí zlu odporovat násilím, neboť jinak je zodpovědný za to, že zlo získá převahu. Absolutní etika se totiž neptá na následky, politik se na ně vždy musí ptát.

Tím se dostáváme k centrální myšlence těchto Weberových úvah. Je to myšlenka, že každé eticky zaměřené jednání mohou určovat dvě navzájem principiálně odlišné, neslučitelně protikladné maximy, tj. „etické přesvědčení“, nebo „etická odpovědnost“. Nikoli v tom smyslu, že by etika přesvědčení byla totožná s neodpovědností a etika odpovědnosti s bezzásadovostí. Jde však o hluboký a zásadní protiklad, zda člověk jedná v duchu maximy etického přesvědčení, vyjádřené slovy náboženství, že křesťan jedná správně a úspěch ponechává boží vůli, nebo v duchu maximy etické odpovědnosti, podle níž člověk musí převzít odpovědnost za předvídatelné následky svého jednání. Jsou-li následky jednání vyplývající z čistého přesvědčení zlé, potom pro takto jednajícího člověka není za to odpovědná jednáající osoba, ale svět, hloupost ostatních lidí, případně vůle boha, který svět takto stvořil. Člověk vyznávající etiku odpovědnosti naproti tomu počítá právě s těmito průměrnými nedostatky lidí a nemá žádný důvod předpokládat jejich dobrotu a dokonalost, nepocituje potřebu přenášet na jiné lidi následky svého vlastního jednání, když je mohl předvídat.

Další závažný etický problém politiky je problém vztahu prostředků a cílů. Žádná etika na světě nemůže podle Webera obejít skutečnost, že dosahování „dobrých“ cílů v mnoha případech současně počítá s mravně pochybnými, nebo alespoň nebezpečnými prostředky a s možností či pravděpodobností špatných vedlejších účinků, a žádná etika na světě nemůže zaručit, kdy a v jakém rozsahu eticky dobrý cíl „posvěcuje“ eticky nebezpečné prostředky a vedlejší účinky.

Podle Webera se zdá, že etika přesvědčení musí zcela ztroskotat na problému posvěcení prostředků cílem. Logicky má skutečně jen možnost zavrhnout každé jednání, které používá mravně nebezpečné prostředky. Logicky. Jenže v reálném životě znovu a znovu zjišťujeme, že eticky přesvědčený člověk se náhle změní na chiliastického proroka, že dejme tomu ti, kteří hlásali lásku proti násilí hned v dalším okamžiku vyzývají k násilí, k poslednímu násilí, které by mělo nastolit stav likvidace veškerého násilí. Eticky přesvědčený člověk nesnese etickou iracionalitu světa. Je to univerzálně etický „racionalista“. Nelze schovat pod jednu střechu etiku přesvědčení a etiku odpovědnosti, ani eticky nadekretovat, jaký cíl by měl posvětit ten který prostředek, když tomuto principu vůbec učiníme nějaké ústupky.

Někteří hlásají, že z dobrého může vzejít jen dobro a ze zlého jen zlo. Nejen celý průběh světových dějin, ale každý upřímný výsledek každodenní zkušenosti podle Webera potvrzuje pravý opak. Už staří křesťané velmi dobře věděli, že

svět je ovládán démony a ten, kdo si začíná s politikou, tj. s mocí a násilím jako prostředky, vstupuje do spolku s ďábelskými mocnostmi a pro jeho jednání neplatí, že z dobrého může vzejít jen dobro a ze zlého jen zlo, ale často pravý opak. Kdo to nevidí, je podle Webera skutečně politické dítě. Zvláštnost všech etických problémů politiky je podmíněna právě specifickým prostředkem legitimního násilí jako takového v rukou lidských svazů.

Kdokoli si začne zahrávat s tímto prostředkem v zájmu jakýchkoli cílů, a každý politik to dělá, vystavuje se jeho specifickým důsledkům. Zvlášť se to vztahuje na bojovníka za víru, a to jak náboženského, tak i revolučního. Kdo chce na světě zavést absolutní spravedlnost násilím, potřebuje k tomu stoupence, „aparát“ lidí. Musí mu slíbit nevyhnutelnou vnější i vnitřní odměnu, tj. nebeskou nebo pozemskou odplatu, jinak tento aparát nebude fungovat. Vnitřní odměnou v podmínkách moderního třídního boje je ukojení nenávisti a pomstychtivosti, především resentimentu a potřeby pseudoetického triumfování, tj. potřeby zhanobit a zatratit protivníky. Vnější odměnou je dobrodružství vítězství, kořist, moc a příjmy. Úspěch vůdce zcela závisí na fungování jeho aparátu. Proto je závislý na motivech aparátu, a ne na svých vlastních motivech. Je závislý na tom, zda svým stoupencům, které potřebuje, může trvale zaručovat takovéto odměny. To, čeho dosáhne, není tedy v jeho rukou, ale předepisují mu to převážně eticky nízké motivy jednání jeho stoupenců, které může udržet na uzdě jen potud, pokud oddaná víra v jeho osobu a v jeho věc naplňuje alespoň část jeho stoupenců. Snad nikde na světě to není většina. Jenže tato víra, i když je subjektivně myšlena poutivě, je ve skutečnosti ve velké většině případů jen etickým „legitimováním“ pomstychtivosti, touhy po moci, kořisti a příjmích. Po emocionální revoluci nastoupí totiž především tradiční každodennost, hrdina víry, a zejména sama víra se vytratí, nebo se stane součástí konvenčních frází politických nevzdělanců a techniků. Takovýto vývoj probíhá zvlášť rychle právě v boji za víru, protože ho obvykle vedou nebo inspirují praví vůdcové, proroci revoluce. Stejně jako v případě každého vůdcovského aparátu, i tu je jednou z podmínek úspěchu vyprázdnění a zvěcnění, duchovní proletarizace v zájmu „disciplíny“. Vládnoucí stoupenci bojovníka za víru se velmi snadno zvrhnou ve zcela obyčejnou vrstvu příjemců důchodů.

Weber v souladu se svým pojetím sociologie, která vždy nabízí více řešení jedné situace, a nemůže být proto jednoznačným návodem k jednání jednotlivců ani skupin, píše, že zda má člověk jednat na základě etiky přesvědčení nebo etiky odpovědnosti, a kdy má jednat tak a kdy jinak, to nelze nikomu předepisovat. Na druhé straně je však podle něho nesmírně vzrušující, když zralý člověk, přičemž nerozhoduje, zda je věkem mladý nebo starý, který reálně a celou svou duší pociťuje odpovědnost za následky a jedná eticky odpovědně, v určitém okamžiku řekne: „Nemohu jinak, zde je mé místo.“ To je něco, co je lidsky právě

a co dojíká. Neboť podle Webera musíme připustit, že takováto situace může nastat u každého, kdo není vnitřně mrtev. V tomto smyslu nejsou etika přesvědčení a etika odpovědnosti absolutní protiklady, ale doplňky, které až společně vytvářejí pravého člověka, který může být povolán sloužit politice.

Je tedy zřejmé, že když se Weber zabýval odvěkým problémem vztahu etiky a politiky, vystupoval proti třem krajnostem: 1. proti ztotožňování politiky a etiky, a tím proti podřízenosti politiky etice, 2. proti chápání politiky a etiky jako dvou zcela odlišných a autonomních sfér společenského života řídících se vlastní logikou fungování a vývoje, 3. proti totálnímu, absolutnímu podřízení etiky politice, proti chápání etiky jako jednoho z mnoha nástrojů politiky. Odmítá všechny tyto tři krajnosti, měl tendenci akceptovat umírněnou a modifikovanou podobu postoje uvedeného na druhém místě. Zdá se, že to je dodnes jediný reálný způsob, jak se s touto problematikou teoreticky i prakticky vyrovnat.

Max Weber – Our Contemporary

S u m m a r y

The article was written on occasion of the publication of a Slovak translation of Weber's study *Politics as a Profession*. The author of the article considers the study an evidence of the continuing validity of R. Aron's opinion that M. Weber is our contemporary. Although *Politics as a Profession* is relatively a rather concise text, it reflects very exactly and adequately both Weber's political attitudes and opinions that he with little change held during the whole of his lifetime, and chief topics of his thoughts on the sociology of politics.

The article points out that *Politics as a Profession* was published in Czech as early as 1929 and its present Slovak translation can be considered an important and in a sense essential addition to the Slovak selection of Weber's works published in 1983 under the title *K metodológii sociálnych vied*.

In its first part the article considers M. Weber's general relation to politics and states it was deep and lifelong. Weber's political interests can be divided in three groups: 1. taking a stand toward current problems of both German and foreign political life, 2. personal political activities within various clubs and movements, 3. a theoretical analysis of politics as an important part of social life. The ideo-political basis on which Weber developed all three of these fields of his activity is summed up by the author as national-liberal, and its fundamental features, consisting chiefly of polemics with conservatism and socialism, are concisely characterized.

The article provides a concise summary of Weber's political activity which shows that this German sociologist had a lasting interest in political events which, however, never was crowned with any relatively important position in the structure of German political life. The article tries to find an answer to this.

The central part of Weber's politics-oriented activity was undoubtedly and clearly theoretical analysis of politics as an important part of social life. Politics-oriented theoretical writings of this author are still valid for us, and *Politics as a Profession* proves it in a convincing fashion.

The main part of the article is devoted to a reproduction and analysis of chief thematic fields of

Politics as a Profession. The author considers them to be: 1. The definition, characterization and analysis of such key notions of political theory as politics, state and rulership. 2. Characteristics of professional politicians, their origin, development and types. 3. The definition and development of political parties. 4. Characteristics and analysis of personal qualities expected of one who chooses a politician's career. 5. The ethos of politics, the relations between ethics and politics, ethical paradoxes of politics, the relations between the so-called ethics of conviction and the so-called ethics of responsibility.

The author of the article devotes his chief attention to these thematic fields of Weber's works, being convinced that there is much in them that may be instructive for present political development of Czechoslovak society.